

ELŐZETES BESZÁMOLÓ AZ ÓBUDAI LEGIÓSTÁBOR PRINCIPIÁJÁN ÉS KÖZVETLEN KÖRNYÉKÉN VÉGZETT KUTATÁSOKRÓL

I.

ELŐZMÉNYEK

1973. nyarán az új óbudai üzletközpont alapozási munkái gyors és maximális gépi erővel folytak már, amikor a BTM tudomására jutott, hogy egy nagyobb alapterületű, négynyilású alapfallal rendelkező építmény került elő. Az alapfalak kompresszorozása is megkezdődött már, amikor a muzeumnak sikerült a felügyeleti hatóságokkal és más illetékes intézményekkel karöltve leállíttatni minden további földmunkát és a szőbanforgó területet három hétre átvenni régészeti feladatok elvégzése céljából.¹

Topográfiaiilag az érintett terület határai: É-on a Kórház utca 19-29. sz. új házak vonalától D-re, K-en a Flórián tér Ny-oldalán húzódó házak Ny-i frontja mentén, D-en a Vörösvári ut 3-1. sz. lebontott házak helye², Ny-on a Vörösvári ut 1. sz. új háztól K-re húzódó felület.

Munkánkat két feladatra összpontosítottuk: a még mutatkozó régészeti jelenségek dokumentálására, és ezeknek egymáshoz való kapcsolatának, funkciójának vizsgálatára.

1. A NÉGYNYILÁSÚ ALAPFALLAL RENDELKEZŐ ÉPÍTMÉNY

Az építmény ÉK-DNy-i tájolású. (86.kép) Alaprajza négyszög. Az építmény KNy-i irányban 26.35 m, ÉD-i irányban 26.60 m. Az alapfal vastagsága 1.80 m, magassága 1.40 m. (átlag Atszf m 103.85 m) Szórt falazási technika, kemény és fehér sárgás mészkövekből áll, kötőanyag habarcs. Az építmény négy oldalán egy-egy nyílás van. A nyílások szélessége a keleti oldalon 4.65 m, a D-i oldalon 4.30 m, a Ny-i oldalon 5.30 m, az É-i oldalon 4.25 m. A nyílások falsíkját minden oldalon függőlegesen képezték ki. Az építmény ÉK-i külső sarkát egy újkori pince lépcsős bejáratának alakították át. Az újkori pincétől K-re az alapfalon a felépitmény habarcsos, homokköves maradványait rögzíthettük. A K-i nyílás D-i falsíkjánál az alapfalon a felépitményből egy 1.30 x 1.60 x 0.45 m méretű sárgás mészkőből faragott több kváderből megépített kötőmb megmaradt. (86.kép) A K-i nyílástól D-re az alapfalon 1.25 m-re egy 1.25 m széles KNy-i irányú, 46 cm mély vájatot figyelhettünk meg. Belsejében habarcsnyomok voltak. A Ny-i nyílástól D-re szintén az alapfalon egy 60 cm széles Atszf 103.76 m szinten KNy-i irányú vájat mutatkozott, (90.kép) mely áthúzódott az alappillérre, sőt a négynyilású építménytől Ny-ra, a D-i alappillér felületére is. (87.kép) A vájatok keresztmetszetei félgömb alakúak. A vájatok az építmény Ny-i nyílásától D-re, irányban és méretben megegyeztek a D-i alappilléren észlelt vájattal. A K-i nyílástól D-re húzódó vájattal ezek sem irányban, sem méretben nem azonosak, de egységes szintjük (Atszf 103.76-77 m) arra utal, hogy közös szerkezeti funkciót töltöttek be.

Az alappillérek a K-i oldalon hiányoztak, a D-i nyílástól K-re 1.60x0.50 m, Ny-ra 1.40x0.50 m, a Ny-i nyílástól D-re 2.30 mx0.60 m, É-ra 2.20mx0.90 m méretűek, az utóbbi kettő lekerekített sarkokkal készült. Az É-i nyílástól K-re 1.50x0.80 m méretű alappillért a sötétbarna, bolygatatlan földre alapozták, egy agyagbarakott korábbi alapfalhoz építették. Ez a korai alapfal 85 cm széles, három kőszára maradt meg. Az alappillértől K-re és Ny-ra az alapfalon felépitmény maradványait figyelhettük meg. (89.kép) Az alappillérek magassága: 103.61-91 m Atszf szinten váltakozik.

Az alapfal felső széle kiszélesedik a K-i nyilástól É-ra 2.5 m-rel egymással szemben 9-10 cm-rel 0.90 m hosszan a külső és belső falsík mentén. E nyílás mellett közvetlenül D-re 1.25 m hosszan az alapfal kiszélesedik a külső falsík mentén 10 cm-rel. A következő kiszélesedést a K-i nyilástól 8 m-rel vettük észre D-re 1.25 m hosszan a külső falsík mentén, megfelelője a belső oldalon is dokumentálható volt. A D-i nyilástól K-re 8.5 m-re 1.25 m szélességben jelentkezett a külső oldalon, megfelelője a belső DK-i sarokban huzódott. A D-i nyilástól K-re jelentkező alappillérrel szemben a belső falsíknál az alapfal ugyancsak kiszélesedett. A D-i nyilástól Ny-ra, a külső oldalon 6.25 m-re 1.15 m a kiszélesedés, melynek megfelelője hiányzott. A Ny-i nyilástól D-re, a külső falsíktól 5.80 m-re 15-20 cm széles, a belső falsíknál 23-25 cm szélességben maradt meg ivelt formában egy K-re induló boltív indítása. (88.kép) A Ny-i nyilástól É-ra 4.35 m-re az alapfal észrevehetően erős kihasasodást mutatott a külső falsík mentén. Megfelelője hiányzik. Az É-i nyilástól K-re csak a belső falsík mentén 8 m-re figyelhettük meg az alapfal kiszélesedését.

Az építményen kívül Ny-ra még két alappillért találtunk. Az építmény Ny-i nyilásától mérve KNy-i irányban 4.90 m-re állt a D-i külső alappillér. (86.kép) Mérete KNy-i irányban 2.5 m, ÉD-i irányban 4.2 m. Magassága Atszf m:103.90. Falazási technikája azonos a négynyilású alapfallyal rendelkező épület falazásával. A D-i, külső alappillér D-i falsíkjáról néhány cm-rel ágazik egy ÉD-i irányú 115 cm széles habarccsal kötött alapfal. Alapozásukat a D-i külső alappillér D-i falsíkja mentén megnyitott kis mélyítésben figyelhettük meg. A D-i külső alappillértől és a Ny-i nyilástól D-re huzzunk egy KNy-i irányú árkot a D-i külső alappillér és az építmény közti viszony tisztázása miatt. Az eredmény negatív. A D-i külső alappillér É-i felületén is jelentkezett az 1.15 m széles, ÉD-i irányú habarcsbarakott alapfal, melyet valószínűleg az ujkorban pusztíthattak el.

Az É-i külső alappillért, melynek mérete 4.55 m ÉD-i irányban, KNy-i irányban 2 m, a déli külső alappillértől 4.5 m-re É-ra egy korábbi homokköves járósintre építették. Faltechnikája azonos a négynyilású alapfallyal rendelkező építménnyel és a D-i külső alappillérrel. A K-i falsík mentén egy 2 m széles KNy-i irányú falmaradvány volt látható, szerkezeti összefüggésben lehetett a Ny-i nyilástól É-ra a külső falsík mentén huzódó kihasasodással. Az É-i, külső alappillér ráépült egy ÉD-i irányú 95 cm széles alapfalra, melynek fehér és kemény mészköveit habarcsba ágyazták. (91.kép) Az alapfal két utolsó kőszora megmaradt, melyet az agyagos sötétbarna bolygatatlan földre alapoztak.

Mindezek az alapfal kiszélesedések és kihasasodások, alappillérek, vájatok, boltív és külső alappillérek a felépítményhez tartozó elemek szerkezetének alapozásához tartozhattak.

Az építmény belvilága: KNy-i irányban 22.75 m, ÉD-i irányban 23 m. A Ny-i nyilástól É-ra 5.35 m-re az alapfalon egyetlen helyen voltak dokumentálhatók a felmenő fal legalsó szegélykövei. Ezeket fehér, kemény mészkövekből faragták, méretük ÉD-i irányban 34 cm, KNy-i irányban 24 cm volt. A kötőanyag: habarcs. A felmenő fal szegélyéhez csatlakozik egy 0.60x1.40 m méretben szabálytalan alakban megmaradt habarcspadló (Atszf m:104.48 m), melyet élére állított tegulákra és kövekre alapoztak. Egy csatornarendszer négy ága az épület alapfalának a négy nyilásának a közepe felé fut. A KNy-i irányú csatorna egyenesvonalon haladt, az ÉD-i irányúnál az É-i szakasz az építmény közepétől kissé Ny-ra ivelődött. A D-i szakasz pedig az építmény közepétől K-nek fordult. Legjobb állapotban - az építményen belül - a D-i szakasz egy része maradt meg, ahol helyenként mindkét csatornafal 30-35 cm szélességben épült Atszf m 102.63 m szinten. A csatornafal szabálytalan alaku, faragott kisebb mészkövekből állt, a kötőanyag habarcs, melyben apró teguladarabkák, sóderszemcsék és kavicsdarabok voltak. A csatornafalat, a csatorna alját képező, lapos palás kövekre alapozták, átlagosan 40 mm vastagok, ezeket agyagos homokra helyezték. A D-i szakaszon a csatorna mérhető belvilága: 50 cm. Itt helyenként a lapos köveken a csatorna belvilágában a habarcsfoltok megmaradtak, amelyek a csövek (tubusok) rögzítésére szolgáltak. A csatorna D-i szakaszának bontásából az alábbi kerámiatöredékek kerültek elő.

1. L.sz.: 75.8.1. Lapos tál enyhén megduzzadt perem-oldaltöredéke. Középszürke enyegos kívül-belül. Kívül a perem alatt vékony hornyolás. (92-93.kép)
2. L.sz.: 75.8.2. Fültöredék. Szürke, kopott. Ovális keresztmetszetű. Vastagfalú, keményre iszapolt. Két darabból ragasztott. (92-93.kép)

Az É-i, Ny-i és a K-i szakaszon megmaradt csatornaaljkat az ujkorban részben már kiszéledtek. A csatornaaljkat átlag Atszf 102.45 m-n jelentkeztek. A K-i nyílás D-i falsíkja és a

csatornafal között lemélyítettük a felületet az esetleges összefüggések megfigyelése céljából, de az eredmény mindkét esetben negatív volt.

A D-i alappillér É-i falsikjától É-ra 1.25 m-re már ismét kőfalas, kőlapos csatorna KNy-i irányu legnyugatibb megmaradt szakasza került elő. Az ivelten kiszélesedő csatorna belvilága itt 115 cm. Egy helyen megmaradt a sárga anyagu, homokkőből készült fedlap, 90 cm hosszú, 32-33 cm vastag. (94.kép) Ezt a csatornát ráépítették a 15-16 cm vastag homokkőves járósintre, mely 103.50 m Átszf m-n jelentkezett a sötétbarna, bolygatatlan földön.

Az építmény belső terében az ÉK-i felületen és a DNy-i felületen 2 m széles keresztárkos szelvényt nyitottunk a feltételezett támpillérek helyének rögzítése miatt, de ezeket már nem találtuk meg. A Ny-i nyilástól D-re a belső falsik mentén egy kis mélyítést nyitottunk a homokrég vastagságának meghatározása céljából, de ezt 2 m kitermelése után abbahagytuk, mert a FŐBER szóbeli közlése szerint a furási adatok alapján ezen a felületen 8 m vastag ez a természetes homokos feltöltés.

A négynyilásu alapfallyal rendelkező építmény közvetlen szomszédságában az É-i alappillér É-i falsikjától 2,5 m-re É-ra egy 2.10 m széles KNy-i irányu alapfal utolsó kőszora jelentkezett. Kötőanyag agyagos föld, sötétbarna bolygatatlan földre alapozták. E faltól É-ra futott tovább a 93-95 cm széles alapfal az alapozási gödör É-i betonrészüje alá. E fal K-i falsikja mentén KNy-i irányban 4.70 m hosszán egy egysoros kövezés maradványát dokumentálhattuk. A kövezéshez szabálytalanul faragott kisebb, kemény és puhább mészköveket használtak fel. Itt találtunk rá egy geometrikus motívumokkal díszített, többszörösen profilált sarokbázisra is. (95.kép) A kövezést agyagos, döngölt földre alapozták, mely a kötőanyagot is képezte. Ezt az egysoros kövezésből álló járósintet K felől egy 50 cm széles ÉD-i irányu alapfal maradványa határolja, melyet sárgásanyagu mész és homokkővekből agyagba raktak.

Az építmény É-i nyílása mögött, a K-i falsik vonalában egy Ny-nak néző metszettel elváltak egy ÉK-DNY irányu kőfalas, téglalapos csatornát. A csatorna alját 28-30 cm vastagságban szabálytalanul faragott és rakott habarcsos kőalapozásra és sárga nyers rétegre építették rá. Belvilága: 35 cm volt, alját 28-30 mm vastag tegula képezte. (Átszf m:103.10 m) A D-i csatornafal maradt csak meg az eredeti szélességben: 40 cm. A csatorna fedlapja 67 mm vastag, lapos mészkőből készült.

Az eddig elmondottak alapján máris feltételezhetjük, hogy a négynyilásu alapfallyal rendelkező építmény É-i és Ny-i szomszédságában előkerült korábbi alapfal maradványok és a hozzájuk köthető járósintek és leletek hiányában nem keltezhetők pontosabban. Egyrésztük már a Domitianus-kori legióstábor³ és a későbbi Traianus-Hadrianus-kori tábor épületeihez sorolhatjuk.⁴ Ez utóbbihoz tartozik a homokkőves járósint (Átszf m: 103.50 m), sőt talán a négynyilásu alapfallyal rendelkező építményen kívüli téglalapos csatorna is.

A II. század végén - III. század elején⁵, a nagyszabásu ujjáépítések periódusában épülhetett a négynyilásu alapfallyal rendelkező építmény a négyágú csatornával. E kőfalas, kőlapos csatorna belső teréből előkerült kelta hatásu kerámialeletek töredékei⁶ sem zárják ki azt, hogy ebben a periódusban építették.

2. AZ ALAPOZÁSI GÖDÖR METSZETEI

A-A/1 metszet (30. ábra)

Az alábbi jelenségeket 6.50 m hosszúságban figyeltük meg. Az 1. az ujkori réteg a későrómai felső utrétegeket is elpusztította. A 2. réteg a sárga sóder, alatta a 3. réteg kővel és téglatörmelékkel kevert föld. A metszet Ny-i végében a 3. réteg felett a törmelékmentes föld elválik. (3/a) A 4. réteg erősen faszenes kavicsos betöltést mutat, rátelepül a 30 cm vastag téglatörmelékös rétegre. Ezen belül megkülönböztetjük az 5/a réteget, mely időben későbbi, mint az 1.40 m széles, ÉD-i irányu alapfal kiszélesése (5/b). A korábbi réteget képviseli az 5/c jelzésű réteg, mely az épület felhagyását dokumentálja. Ehhez az épülethez tarthatott a homokkőves szint (6. réteg), mely a sötétbarna, agyagos, bolygatatlan rétegen fekszik (7. réteg).

A metszetről lelet nem került elő.

Ezen a szakaszon a rétegtani viszonyok alapján a legkorábbi periódust képviselheti a 6. jelű homokköves szint, hozzátartozhatott az 1,40 m széles ÉD-i irányú zárófal - egy udvart határolt Ny-ről. Megjegyezzük, hogy a homokkővezés szintje mélyebben van a metszetben, mint a külső, Ny-i alappillérek között megmaradt homokköves szint. Ennek oka, hogy a metszetben rekonstruálható többszöri megújítás során az eredeti udvarszint vastagsága megrongálódott. A négynyílású alapfallal rendelkező építménynek, közvetlen környékének és a metszetnek összehasonlítása alapján az udvart a Traianus-Hadrianus korban építették. Az újjáépítés során a használaton kívüli falat kiszedték, valószínűleg azért, hogy a többrétegű későrómai ut építésének területét elegyengessék. Az ut irányára, szélességére vonatkozó biztos adattal nem rendelkezünk, mert az új kocsiút kialakítása, az alapozási gödör széleinek kialakítása a betonrézssükkel, továbbá az alapozási gödör mélyítése elpusztította. Az É-i metszetben (K-K/1) az ujkori feltöltés nagyon mély, így az uttest nyomát már nem találtuk meg.

K-K/1 metszet

A jelzett metszetet 39,5 m hosszán dokumentáltuk. Az 1. réteg ugyancsak az ujkort jelzi, mely a metszet közepe táján egy sóderrel kevert szürke réteg tetejét és leszedte. (2. réteg), Alatta agyaggal döngölt föld kövekezett, melyet Ny-ről ujkori beásás határolt. Amikor az ÉD-i irányú falat kiszedték - a hozzátartozó homokköves szintet is elpusztították. (5. réteg). A metszet közepe táján a kiszedett faltól K-re a homokköves szint (4. réteg) alatta bolygatatlan sötétbarna tömött föld, utána nyers sárga réteg következett. (6-7. réteg) A metszet K-i végén jelentkezett egy KNy-i irányú alapfal É-i széle, mely az említett udvart É-ről lezárhatta. A falat az újabb korban szedhették ki.

A metszetben leletet nem találtunk.

A Traianus-Hadrianus-kori udvar szintjét itt is rögzíthettük, sőt az É-i fal maradványát is. Miután az udvart felhagyták, a döngölt föld feltöltés alapján arra gondolunk, hogy ez a felület agyagos földpadlóként (3) élt tovább, melyet a metszet szerint a Severusok korában megemelés céljából feltöltöttek. (2. réteg)

Feltűnő ezen a szakaszon, hogy a kiszedett fal alapárkának alja között az A-A/1 és a K-K/1 metszetben kb 30 cm szintkülönbség mutatkozott. Feltűnő a másik jelenség is, hogy a metszet K-i végében a bolygatatlan talajt a sárga, nyers föld képviseli, a Ny-i végében pedig a sötétbarna, tömött talaj. Közel 1 m szintkülönbséggel a nyers sárga föld alacsonyabban jelentkezik ezen a szakaszon. Esetleg kis természetes emelkedés lehetett itt a római korban?!

B-B/1 metszet (az alapgödör Ny-i oldala) (31. ábra)

A kialakított metszetünk 9 m hosszú. Az ujkori feltöltés (1. réteg) után a kevert, szürke réteg jelentkezett. (2. réteg) különböző vastagságban, majd ezt zárja le nagyjából az egyenes felületet alkotó homokköves szint (3. réteg), mely már a tömött, sötétbarna bolygatatlan rétegre települt. A metszet D-i felében a homokköves szinten valószínűleg egy pillér vagy postamens állhatott, melynek kváderét az ujkorban az alapgödör oldalának kiképzésével széthasították. Azt sem tartjuk kizártnak, hogy már a pusztulás periódusában leomlott kváderkövel állunk szemben.

Ezen a metszetszakaszon az A-A/1 metszetben és a K-K/1 metszetben rögzített II. század elejei homokköves szint jelentkezett a felette huzódó, későbbi római feltöltéssel együtt. A sötétbarna, tömött rétegen 103,50 Atszf m-n jelentkezett a homokköves szint - melyre alapozták a Severus-korban a négyágu, kőlapos csatornát - egykoru az A-A/1, B-B/1, illetve a C-C/1-hez átmeneti szakaszon jelentkezett homokköves szinttel.

C-C/1 metszet - az alapgödör Ny-i oldala (32. ábra)

A 28,55 m hosszú metszetszfalon az ujkori feltöltés (1. réteg) csak a metszet D-i végén hagyott meg magasabb szinten két falból álló 125 cm széles, KNy-i irányú alap-zárófalat. ("A-B") Kemény mészkövekből épült, téglatörmelékes habarccsal kötötték meg ezeket a falakat. A megerősített falhoz tartozó járósínteket az ujkor elbontotta. A kötőrmelékes alapozású sóderes szintek (2-3) egy megemelt ut rétegeit képezhették. Ez utóbbi (3) az agyagos lesározásra épült. (4) Ezen a szinten a metszet közepe táján egy kevert, szürke feltöltés mutatkozott (3/a), mely a "D" fal kiszedésével egykoru. Alatta habarccs szint (5) jelentke-

zett a metszet teljes hosszában, helyenként megszakítva. E szinthez tartozhatott egy téglalapokból megépített csatorna vagy kemence szétrombolt maradványa. Alatta egy szürke feltöltés (6) szintbeli helyzete alapján arra következtethetünk, hogy ekkor bontották el a "C" jelzésű falat és ez a feltöltés képezte az új technikával megépített, kőfalas csatorna betöltését. Alatta egy agyagalapozású sóderes, kőes járószint (7) tűnt fel, a "C" fal korábbi részéhez tartozhatott. A "C" fal keményre faragott mészkövekből épült, kötőanyaga habarcs, szélessége 76.5 cm. Egy korai falra alapozták, melyet viszont nyers földbe ástak. Ez a sóderes agyagos szint a "D" kiszedett alapfalhoz tartozhatott. Ezzel egykorú a KNy-i irányú, nyers, sárga földre alapozott kőfalas csatorna. A csatorna belvilága: 62 cm. A csatornafal kemény mészkövekből épült, habarcsba ágyazott, szélessége: 24-25 cm. A kiszedett "D" alapfaltól É-ra helyenként homokkőes szint is feltűnt. A "C" fal korábbi részét és a kőfalas csatornát nyers földre alapozták és a kiszedett "D" fal alatt ez a sárga, nyers föld jelentkezett. (9) Ettől É-ra egy oldalról történt beásás metszete alapján egykorú kavicsos járószint (10) maradványát figyelhettük meg.

A legkorábbi periódusra a 10. sz. réteg utal a kőes járószinttel együtt, korát a szint alapján a koráflaviusi időkre tehetjük. Az agyagpadlós szint (7) Domitianus korát képviseli a szintadatok alapján. Ehhez tartozhatott a "C" fal korábbi része és a "D" fal. Traianus-Hadrianus korában az agyagpadlós szintre egy kőes, kavicsos réteget teregettek el. E szint megegyezik a metszet É-i felében jelentkezett homokkőes szinttel, mely már eddig az A, B, K metszetekben feltűnt. A "C" korai falat visszabontották és ráalapozták a későbbi falat. A "D" fal a II. század első felében valószínűleg továbbélt. A kőfalas csatornát is ekkor építhették. A "C" faltól D-re utrétegeket vágott át a metszet. A Severus-korban a "D" falat kiszedhették és a "C" fal későbbi részét elbontották, a csatornát betöltötték. Ekkor emelheték meg az uttestet teljes hosszában egy öntött habarcsos szinttel (5). Ez időszakban épülhetett a téglából megépített igen rossz állapotban megmaradt csatorna, illetve kemence maradványa, melyhez tartozhatott az agyagos lesározás. Valószínűleg a II. század végén emelték meg az uttestet, melynek rétegeibe mélyen bealapozták a késői, KNy-i irányú alapfalat, melyet rövidesen megerősítettek. E megerősített épületet már akkor használhatták, amikor a megemelt uttest már nem funkcionált.

A K-Ny-i irányú földnyelv É-i metszete

A metszet 53.5 m hosszú. Ny-ról indulva az ujkor után (1) a sóderes réteg fekszik (2) legfelül, melyet kevert földre alapozták. (3) Ez alatt átlagosan 20-25 cm vastagságban téglatörmelékös réteg húzódik. (4) Alatta ugyanez a réteg található nagyobb kövekkel (5), helyenként téglá és kőmentessé vált. Alatta apró és nagyobb kövekkel kevert rétegre települt. (7) Ezt lezárta az 1-2 cm vastagságú agyagos, homokos, legkorábbi szint. (8) Ny-ról mérve 21.5 m-re egy nagyobb ujkori beásás tönkretette a Ny-K irányú uttest felső rétegeit, csak a megzavart kőes réteg jelzi a jelenlétét. Ettől K-re viszont a kiásás határáig az ujkori feltöltés tönkretette a régészeti jelenségeket. További K-i irányban ismét feltűnik az uttest legalsó, kevert rétege (6), melyet K felől egy kőfalas, téglalapos csatorna határol. A csatornafal 24-25 cm széles, habarcsbarakott, belvilága: 60 cm. Sötétbarna, tömött rétegre alapozták. Iránya: É-D. A csatornától K-re az ujkor elbontott minden régészeti jelenséget, majd a földnyelv K-i szélén a kevert szürke rétegben a nyers, sárga földre alapozott 60 cm széles ÉD-i irányú alapfal jelentkezett. Kötőanyag: habarcs. Az alapfal korát szint hiányában nem tudjuk meghatározni.

Ezen a metszeten a homokos, agyagos sáv Domitianus-kori a helyi rétegtani megfigyelések alapján. Az uttestet a Traianus-Hadrianus korban erre alapozták és azt a Severusok idejében kétszer megújították. Az uttest legfelső rétegeit az ujkor elpusztította. Mérföldes vastagsága: 1,40 m. Az É-D-i irányú téglalapos csatorna valószínűleg a Traianus-Hadrianus-kori építkezésekhez köthető. Feltehető, hogy a négynyílású alapfallal rendelkező épület É-i nyílásától K-re dokumentált téglalapos csatorna újabb szakasza, mely a korai uttestet K-ről határolta.

Meg kell említenünk, hogy a Severus-kori öntött habarcsos szint a C-C/1 metszetben rögzíthető volt, itt csak nyomokban jelentkezett már.

A földnyelv K-i részében is ugyancsak a tömött sötétbarna föld helyett nyers, sárga talaj jelentkezett magas szinten, talán természetes domb létezésére utal, mint már a K-K/1 metszet K-i végénél is jeleztük.

L-L/1 metszet (Földnyelv D-i metszetének részlete)

Rétegződését ld. a C-C/1 metszet D-i részénél és a földnyelv É-i metszeténél. Az öntött habarcsos, megújítási szint a C-C/1 metszethez hasonlóan itt is jól megfigyelhető.

D-D/1 metszet - Az alapozási gödör Ny-i oldala (33. ábra)

Hossza: 20,5 cm. É-ről indulva az ujkori feltöltés alatt a földnyelv metszeténél és az L-L/1 metszeténél említett uttest rétegei továbbfutnak még kb. 8 m hosszan. Ezt vágja el egy későrómai beásás, faszenes, szürke betöltéssel. Az "A" fal ÉK-DNy irányu, K-i fal-síkja nyomon követhető a metszetben. A fal alapfal, kötőanyag: habarcs. A kövek között 62 mm vastag tegula is feküdt. Padlóját a későrómai periódusban pusztították el. A fal feletti pusztulási rétegből II. Constantius érem került elő. Az "A" faltól D-re egy 6 cm vastag agyagos szinte téglalapokból, habarccsal összekötött fűtőoszlopot helyeztek. A felhasznált tegulák vastagsága: 30 mm. A fűtőoszloptól D-re egy ÉNy-DK irányu 75 cm széles "B" alapfal jelentkezett, melyet szintén a nyers rétegre alapoztak. (8) Kötőanyag: habarcs.

Lelet nem volt.

A Domitianus-kori agyagos szint maradványát (6/1) itt is megtaláltuk a tömött sötétbarna rétegen. A "B" jelzésű alapfal talán e korra tehető, de szint hiányában többet nem tudunk mondani. A Traianus-Hadrianus-kori periódust az uttest további, D-i része képviseli, ugyancsak megemelését mutat. Az út D-i szélénél ekkor alapozhatták az egyik helyiség Ny-i falát, mely II. Constantius korában⁷ pusztult el. Valószínűleg az É-i falat is ekkor szedték ki. E helyiséghez D-ről csatlakozott egy padlófűtéses helyiség, melynek zárófalait a II. Constantius-kori pusztítás teljesen tönkretette.

E-E/1 metszet - az alapgödör D-i oldala (34. ábra)

Hossza: 66,5 m. Ny-ről indulva a DNy-ÉK irányu sarokfal alapjait a nyers földre alapozták. (5) Falazása durván faragott, puha és kemény köveket raktak habarcsba. A kövek között téglatöredékeket is találtunk. Az "A" falhoz tartozó agyagos szint (3/a), mely a korábbi szinteket elpusztította, nyomokban követhető a "B" sarokfalig. Az "A" falat részben a későrómai, részben az ujkori periódusban pusztították el. A "B" sarokfal iránya ÉNy-DK, ÉK-DNy, köveit agyagba rakták. A kövek kemény és puha mészkőből készültek tegula is akadt köztük. A barna, bolygatatlan földre alapozták. Egyidőben pusztulhatott el az "A" fallal. A "B" sarokfaltól K-re feltűnik a korai köves szint (3/b), melyet egyszer egy kiszedett fal alapárka megszakít. Szélessége: 110 cm. Alsó részében kövek voltak, sarkai lekerekítettek. Ettől K-re a "C" fal húzódott, de az ujkorban nagyrészt kiszedték. A kavicsos réteg (3/b) folytatódik K-felé, melyet szürke kevert feltöltés követ és ez utóbbin agyagos szint húzódik. (3/a) A helyiség K-i zárófalát "α"-t, a későrómai periódusban kiszedték, szélessége: 70 cm. Az "α" kiszedett faltól K-re a szintek tovább húzódnak. Egy kisebb és egy 5,5 m széles nagyon mély ujkori beásás minden régészeti jelenséget elpusztított. Ettől K-re a sötétbarna, tömött rétegre (4) egy 70 cm széles alapfalat "D" alapozták, melynek korát szint hiányában nem tudjuk.

Feltűnt, hogy tovább K-re a tömött sötétbarna réteg helyett a nyers, sárga altalaj jelentkezett az ujkor alatt - talán ismét emelkedéssel állunk szemben.

A kora Flaviusok emlékét őrzi az "A" fal korábbi része a kavicsos szinttel, mely a "B" faltól K-re maradt meg. A Domitianus-korhoz tartozhatott a rétegtani viszonyok alapján az "A" fal felső része, a "B-C" falmaradványok az agyagos szinttel együtt és a "C" faltól K-re húzódó agyagos szint. (3/a)

F-F/1 metszet - az alapgödör K-i oldalának részlete

Hosszúsága: 20,76 m. É-ről indulva a négynyílású alapfallal rendelkező épület belső térében huzódó KNY-i irányú kőfalas, kőlapos csatornájának újabb K-i szakasza került elő. Csak a D-i csatornafal maradt meg 75 cm szélességben. Itt a csatorna belvilága ÉD-i irányban 80 cm. Betöltése szürke, kevert föld. Ettől D-re, kissé magasabb szinten egy kisebb sóderes réteg jelentkezett (2). Ettől K-re elvágták az "A" falat, mely 98-100 cm széles. Felső részét 22x24 cm méretű fehér mészkőből faragott kváderek képezik két sorban. A falhoz tartozó szintet az ujkor (1) teljesen megsemmisítette. Ettől D-re a "B-C" jelzésű falakkal együtt a szintek is ujkoriak.

A Severusok korára tehető a csatorna újabb szakasza az "A" fallal együtt. A sóderes szintmaradvány valószínűleg egy utrétegehez tartozhatott, melynek korát egyértelműen nem lehetett megállapítani.

x

Itt jegyezzük meg, hogy az alapozási gödör DK-i sarkában előkerült falmaradványokról és az idetartozó G-H-I-J metszetek tanulságainak összefoglalására csak a további régészeti kutatások után kerülhet sor.⁸

3. AZ ALAPOZÁSI GÖDÖRTŐL NY-RA MEGNYITOTT FELÜLETEK

É-i felület. Mérete ÉD-i irányban 2 m, KNY-i irányban 6 m. É-i metszete szerint az ujkori feltöltés alatt (1) a római kevert szürke (2) jelentkezett. Ez alatt homokkőves felület huzódott, melyet már eddig K-K/1, A-A/1, B-B/1 és C-C/1 metszetekből ismerünk. A felület ÉK-i sarkától mérve 3,25 m távolságra jelentkezett az 1,40 m széles kiszedett fal alapárka (96.kép), melyet már az A-A/1 metszetben és a K-K/1 metszetben is megfigyelünk. A nyers sárga talajig lemélyítettünk (5-6), de a korábbi jelenségek nem kerültek elő.

Középső felület. ÉD-i irányú, 4 m hosszú, KNY-i irányban 2 m. A D-i metszet szerint az ujkori feltöltés után (1) szürke, kevert föld mutatkozott, melynek tetején vékony, sóderes réteg (2/a) maradt meg törmelékes alapozással (2/b). A szürke, kevert réteg alatt a bolygatatlan szintre alapozták a habarccsal kötött ÉD-i irányú alapfalat, melyet az ujkorban szedtek ki a hozzátartozó padlószinttel együtt. Az alapfalból négy kősor maradt meg. A nyers földig mélyítettünk.

A K-i metszet szerint az ujkori feltöltés alatt (1) a római, szürke, kevert réteg jelentkezett (2), felső része kötőrmelékes volt. (2/b). Az É-i részen vékony faszéncsikkal kevert (2/a) alatta egységesen agyagos feltöltés huzódott (2/c) elvértve téglatörmelékekkel. Ez alatt már bolygatatlan rétegek (3-4) jelentkeztek. A K-i metszettel mentén 30x30 cm átmérőjű homokkő talapzat jelentkezett a szürke, kevert rétegre alapozva.

D-i felület D-i metszet. A KNY-i irányban 6 m, ÉD-i irányban 2 m hosszú. A jelenségek rétegződései megegyeznek a földnyelv É-i és D-i metszetén dokumentált szintekkel.

Kutatóárkainkkal hitelesítettük a homokkőves udvar nyugatabbra való futását, továbbá az udvar Ny-i zárófalának újabb D-i szakaszát. (Előzményüket ld. az A-A/1, K-K/1 és B-B/1 metszetekben.) Ez az előkerült ÉD-i irányú alapfal Traianus-Hadrianus-kori az uttest alsó részével együtt, melyet a középső és a D-i árkunkban is dokumentáltunk. Az előkerült oszloptalapzat helyét még nem tekintjük eredetinek a középső szelvényben, mert a hozzátartozó szintet is elbontották. A későrómai periódusban kiszedték az udvar 1,40 m széles ÉD-i irányú, Ny-i zárófalát.

4. LELETMENTÉSEK

A területről való levonulásunk után még egy-két esetben módunkban volt a további földmunkák során újabb részlet-metszetrájzokat készítenünk. Ezek egyrészt az alapozási gödörtől É-ra egy KNY-i irányú gázcső-árokban, másrészt a négynyílású alapfallal rendelkező

épitmény K-i részén, az épitménytől É-ra, az alapozási gödör É-i oldalának további szélesítésének helyén elvégzett leletmentésre vonatkoznak.

A gázcsőárok Ny-i felében a homokköves járószint és a sóderrel kevert szint tovább fut É felé. (Előzményét ld. K-K/1 metszetenél.) A gázcső-árok K-i végében ÉD-i irányu alapfal maradvány jelentkezett, sőt az alapozási gödör É-i oldalának szélesítése során újabb valószínűleg korai ÉD-i irányu alapfal maradványokat szint nélkül, továbbá egy 30 cm vastag terrazzopadló maradványt figyelhetünk meg.

Mindezek a leletmentési adatok a négynyilásu alapfallyal rendelkező épülettől É-ra huzódó további belső tereket és épületmaradványokat dokumentálják.

Az eredmények

Az új óbudai üzletközpont területén előkerült négynyilásu alapfallyal rendelkező épitmény funkciójára vonatkozóan több vélemény alakult ki. Felvetődött az a gondolat, hogy őrtorony lehetett. Viszont, ha a burgus alaprajzokat átnézzük⁹ nem találunk analógiát arra, hogy az alapfalak között nyílások lennének. Ennek ellenére az őrtorony jelenléte még a táborok feladása utáni időszakban is elképzelhető lenne ezen a szakaszon, de a budapesti római kori őrtornyok láncolata a limesut mentén helyezkedett el,¹⁰ így a kialakult topográfia megcáfolja ezt a feltevést. Felmerült az a gondolat is, hogy egy vizitoronnyal állunk szemben, amilyent a noviomagusi tábor alaprajzában megfigyelhetünk.¹¹ Óbudán ez a lehetőség jobban elképzelhető, de a táboron belüli elhelyezése, mérete megdöntötte ezt a hipotézist is.

Az alapozási gödörben megfigyelt régészeti jelenségek a jelenlegi adatok szerint topográfiailag a Domitianus-kori legióstábor délnyugati felületén huzódnak.¹² A későbbi legióstábor védműveit nyugatabbra helyezték át a II. század első évtizedeiben, valószínűleg a Duna és ezzel együtt a talajvíz szintjének emelkedése miatt.¹³

1972-ben napvilágra kerültek a Pacsirta utcában a porta principalis dextra¹⁴ és a Kórház u. 7. sz. alatt a porta praetoria¹⁵ maradványai. A táborkapukon általában keresztül haladó fő utvonalak az ÉD-i irányu via principalis és a KNY-i irányu via praetoria kereszteződése az Óbudán épitendő üzletközpont alapozási gödrének felületére esik. Tehát a gromának¹⁶ itt kellett lennie. A Flórián téri thermae maiorest¹⁷ a II. század elején kezdték épiteni. A táboralaprajzok alapján is egymás mellett kellett lennie a principiának és a praetoriumnak.¹⁸ Mindezek alapján elméletben a principia K-i része az alapozási gödör középső részétől Ny-ra eső felületen jelölhető ki.

Óbudán az üzletközpont alapozási gödrében csak néhány helyen sikerült megfigyelni a kora Flavius-kor régészeti jelenségeit, melyek járószint (C-C/1 metszet 10. réteg, E-E/1 metszet 3/b réteg), illetve fal formájában jelentkeztek. (E-E/1 metszet "A" fal korábbi része.) A Domitianus-kori legióstábor DNY-i felületéhez tartozhatott a döngölt agyagos járószint (C-C₁ metszet 7. réteg, D-D/1 metszet 6) a réteg, E-E/1 metszet 3/a rétege, földnyelv 8. rétege és a C-C metszetben a "C" fal korábbi része a "D" fallal együtt, és az E-E/1 metszetben az "A" fal felső része a B-C fallal együtt. Ezek is tanúsítják, hogy a Domitianus-kori tábor Ny-i védművei feltehetően nyugatabbra helyezkednek el.

A Traianus-Hadrianus-kori legióstábor principiájából egy udvar topográfiai helyzete is tisztázódott. A 90 cm széles K-i alapfalra a négynyilásu alapfallyal rendelkező épülettől Ny-ra lévő külső É-i alappillért épitették a Severus-korban. Az udvar É-i alapfalát 2 m szélességben az ÉK-i sarok mutatja egyértelműen, Ny felé futásának maradványát a K-K/1 metszet tanúsítja. Az udvar Ny-i falát az 1.40 m széles kiszedett alapfal képezhette (96.kép), melyet három helyen is dokumentálhattunk. (A-A/1, K-K/1 metszetben és az É-i kis szelvényünkben.) Az udvar D-i falát a kb. 1 m széles Traianus-Hadrianus-kori kiszedett fal alkothatta (C metszet "D" fala), az udvar DK-i végét a Severus-korban átépitették. Feltűnő az, hogy az udvart határoló négy fal vastagsága különböző, de ezek párhuzamosak, illetve derékszögben metszik egymást. A falvastagságok különbözőségét abban láthatjuk, hogy a K-i oldalon a Domitianus-kori alapfalra épitkeztek. A Ny-i és a D-i fal eredeti szélességét már csak kiszedett állapot alapján határozhattuk meg. Az udvar padlózatát homokkővezés képviselte (ld. A, B, C, K metszetet és a két Severus-kori Ny-i, külső alappillér közti korai homokkőves szintet.) Az udvar belvilága ÉD-i irányban 30 m, KNY-i irányban 35 m.

A Traianus-Hadrianus-kori principia kapuzatát nem ismerjük, mert részben feltehetően a későbbi kapuzat építése előtt elbontottak, részben pedig az üzletközpont alapozási gödrének földkitermelési munkáival elpusztítottak.

A principiát D-ről is határolta egy KNy-i irányu uttest, mely a C-D metszet vonalában valószínűleg egy négyzet alakú térré bővült a C-D metszet és a földnyelv szélességének az adata alapján. Mindezeket a tényezőket figyelembe véve a tér szélessége a C-D metszet vonalában 31,40 m. Ehhez tartozhatott a C/C későbbi része, mint talán talapzat. A valószínűleg négyzet alakú tér K-i záródására nincsenek adataink, mert azokat az alapozási gödör elpusztította.

Az E-E/1 metszetben a legmagasabb megmaradt szint Domitianus-kori, melyet még dokumentálhattunk, a későbbi szinteket az ujkori feltöltés elpusztította. A korábbi kutatások - mint már említettük - a D-i és az É-i tábor kapuknál a Traianus-Hadrianus-kori via principalis kis részét tárták még fel. Viszont a porta praetoria és a porta principalis dextra lokalizált adatai¹⁹ a legdöntőbb bizonyítékok arra, hogy a fő utvonalak irányára elméletben biztos alapot nyújtsanak. A principia körzetében a via principalis maradványát az E-E/1 metszet és a via praetoriát az F-F/1 metszet az ujkori beásások miatt nem tükrözi. A via principalis vagy a severuskori négynyílású alapfallal rendelkező építmény K-i oldala mentén húzódhatott, mely uthoz K felé a via praetoria csatlakozhatott, vagy a négynyílású alapfallal rendelkező - talán átboltzott építményen keresztül is haladhatott, mint p. o. Aquincumtól D-re, Campónában.²⁰

A Severusok korában - a II. század végén - III. század elején a korábbi principia tovább élt. A négyágú csatornát az udvar járósíntjére ráépítették, Ny-i kiszélesedő szakaszának további futása ismeretlen. E kölapos csatorna K-i szakasza a négynyílású építményen kívül K-re is fut az F-F/1 metszet szerint. A csatorna D-i és É-i szakaszának további futása ugyancsak ismeretlen. E négyágú csatorna topográfiai helyét figyelembe véve alapozták a négynyílású alapfallal rendelkező kapuzatot, melynek felépítményeit még a Ny-i külső alappillérek is tartották. A II. század eleji udvar K-i falának déli részét is elbontották és teljesen újjáépítették feltehetően a DK-i udvarsarkot határoló fallal együtt. Az udvart is megemelték és rádöngölt agyagpadlóval funkcionált tovább. A principiát D-ről határoló uttestet, illetve teret is megemelték. (Ld. C, D, L és a földnyelv metszetét.) A C metszet C falának későbbi részét - mely talán támpilléreként vagy talapzatként funkcionált - is ekkor bontották el. Az uttestet a III. század első felében ismét megújították, sőt a rétegtani adatok alapján ekkor épülhetett a D-D₁ metszet "A" fala a további, D-re húzódó padlófűtési helyiséggel együtt.

A legkésőbbi római periódust - ezen a területen az a megerősített KNy-i irányú alapzárófal képezi (C-C/1 metszet A-B), melyet a már nem használt ut, illetve tér rétegeire alapoztak. A kapuzat továbbélésére vonatkozóan nincsenek adataink. Az A-A/1 metszetben jelentkező későrómai utrétegek eredeti szintjét nem ismerjük, de területünkön mindenképpen a legkésőbbi periódushoz tartozhat.

II.

A BTM-nek csak az 1975. év folyamán adódott lehetősége arra, hogy a külső körülmények (utépítés, funkcionáló csatornák, vezetékek) által meghatározott kis felületeken kutatásokat végezzen. Feladatunk az óbudai II-III. századi legióstábor 1973-ban előkerült principia alaprajzának további tisztázása.

1. VÖRÖSVÁRI UT 1. SZÁMU UJ HÁZTÓL K-RE

1. szelvény Ny-i metszet (35. ábra) A szelvényünk hossza 29 m. D-ről haladva az ujkor (1) elbontotta a legkorábbi rétegeket is 1 m hosszúságban. Innen É-ra már csak a megemelt, sóderes kevert utrétegeket figyelhettünk meg. Az ujkor alatt 104,00 Atszf m-n egy köves szint jelentkezett (2), mely egy kötörmelék, kevert beásásra települt. Ez a beásás lehúzódt a tömött sötérbarna rétegbe. (8) A szelvény D-i szélétől mérve 6 m-re 104,35 Atszf m-ban az utburkoló kövek szintén megmaradtak (97.kép). Erre ráépült az "A" jelzésű ha-

barccsal kötött fehér, kemény mészkövekből épült 60 cm széles KNy-i irányú későrómai alapfal. Az "A" faltól D-re az ujkori betöltés már elpusztította a későrómai hozzátartozó padlószintet. Az "A" faltól É-ra pedig az uttestet később megemelték a szürke kevert föld és a sárga sóder réteg jelenléte alapján. Az uttest legkésőbbi megemelt szakaszának legfelső szintjét az ujkori feltöltés megsemmisítette. A korábbi utrétegek itt lehúzódnak a sötétbarna bolygatatlan földig. Északabbra ezeket egy ujkori és egy későrómai beásás megzavarta. Az utrétegek nyomokban követhetők a KNy-i irányú, kőfalas téglalapos csatornáig. Csak a D-i csatornafalból maradt meg egy nagyobb, sárgás puha mészkő. A csatorna belvilága az alját képező téglalap szerint 50 cm. A metszet mutatta, hogy ez a csatorna a legkorábbi uttesthez tartozhatott, mert felette későbbi utrétegek maradványai húzódtak, tehát a csatorna később már nem funkcionált. A csatornától É-ra egy KNy-i irányú 1.40 m széles ujkorban kiszedett fal alapozási árka jelentkezett, mely mélyen lehúzódott a nyers, sárga talajig. (9) A kiszedett "B" faltól D-re 104.23 m Atszf m-n kavicsos járószint volt (3), alatta a már jól ismert homokköves udvarszint maradványa (4) húzódtott a sötétbarna bolygatatlan rétegen (8), mint a kiszedett alapfalhoz tartozó szint.

A kavicsos járószint (3) alatti rétegződést legjobban a szelvényünk É-i felében sikerült hitelesítenünk. A 3. réteg alatti szürke betöltés egy faszenes, kavicsos pusztulási rétegen nyugodott (5) 104.15 Atszf m-n. E réteg (5) alatt a szürke feltöltés egy kavicsos, vékony, sóderes szinten (6) húzódtott, mely 103.85 Atszf m-n tűnt fel. Ez a 6. réteg a homokköves udvarszint (4) feletti agyagos lesározáson jelentkezett. A homokköves udvarszint maradványa alatt egy agyagos szintet (7) figyelhettünk meg a sötétbarna, bolygatatlan földön (8).

Korhatározó lelet nem került elő.

Összefoglalva a metszetünk tanulságait a rétegtani viszonyok szerint itt újra dokumentáltuk a Domitianus-kori agyagos szintet (7), melyet a Traianus-Hadrianus korában homokköves udvarszintté alakítottak ki. Ezt hamarosan lesározták. A "B" faltól É-ra húzódo felület kavicsos sóderrel megemelték a II. század végén (6), melyet pusztulási réteg (5) követett és ezt egy későbbi kavicsos szinttel (3) a III. század első felében is megemelték.

A szelvényben előkerült a kétszeri megemelést tanusító principia második udvarának egy része és a principia D-i zárófala. Továbbá ugyancsak kiszedett állapotban - alaprajzilag hitelesítettük a principia első és második udvarát elválasztó ÉD-i irányú alapfal Ny-i részét 11.30 m hosszúságban. Feltártuk még ezen belül az ugyancsak kétszeri megemelést tanusító principiat D-ről határoló uttestet, ezt a III. század közepén vagy második felében ismét megemelték.

2. szelvény É-i metszete 1.70 m hosszú. Az ujkori feltöltés (1) a szürke betöltés aljáig kiszedett mindent. E betöltés a homokköves udvarszint (2) maradványára települt, mely már az agyagos rétegen (3) húzódtott a sötétbarna, bolygatatlan föld tetején. (4) Lelet nem került elő.

E kis felületen a Domitianus-kori agyagos szinten a már többször rögzített homokköves udvarszintet (2) és a megemelést jelző szürke betöltést figyelhettük meg.

Itt jegyezzük meg, hogy a K-i szelvénytől K-re egy akna kialakításánál a metszetekben mindenütt rögzíthettük a homokköves udvarszint maradványát.

3. szelvény K-i metszet 4.70 m hosszú. É-ről indulva az ujkor (1) elpusztította a római kori szinteket a homokköves udvarszint maradványáig (2), mely már az agyagos rétegen került napvilágra. A 3. réteget az 1.70 m széles KNy-i irányú, ujkorban kiszedett fal alapozási árkával elvágták. E kiszedett faltól D-re az utolsó 20 cm kivételével az ujkori betöltés a sötétbarna bolygatatlan föld tetejéig (4) tönkretette a régészeti jelenségeket. Lelet nincs.

E kis szelvényünkben dokumentáltuk a Domitianus-kori agyagos szintet (3), melyre rátelepült a homokköves udvarszint a hozzátartozó kiszedett állapotban talált fallal együtt, mely a principia D-i falát képezte (98.kép). A principia D-i falához csatlakozó uttest korai maradványát csak a szelvényünk legdélibb 20 cm hosszú szakaszán figyelhettük meg - az ujkori mély beásás miatt.

4. szelvény Ny-i metszete 6.32 m hosszú. Az ujkori beásások (1) legtöbbszörre a sárga, nyers földig lehúzódtak. A szelvény D-i felében 2 m hosszúságban még dokumentálható volt

az agyagos szinten (3) nyugvó homokköves udvarszint (2). Ez az agyagos szint (3) már a sötétbarna és sárga, nyers bolygatatlan földön (4-5) feküdt. Leletet nem találtunk.

Megjegyezzük, hogy a szelvényünk D-i részében kialakított padka É-nak néző oldalán egy kör alakú kis égetőhely metszetét dokumentálhattuk a sötétbarna, bolygatatlan rétegben. Az égetőhely hossza KNy-i irányban 45 cm, paticsfala kb. 8 cm vastag.

A fentebb említett kis égetőhely a rétegtani viszonyok alapján a kora Flaviusok emlékét őrzi, a járósíntet már a Domitianus-kori agyagos szint (3) pusztíthatta el. E 3. réteget követi a Traianus-Hadrianus-kori principia ismert, homokköves udvarszintjének maradványa (2).

2. AZ ÜZLETKÖZPONT KOCSIBEJÁRÓJÁNAK METSZETEI

Az üzletközpont kocsibejárójának további nyugati szakaszának mélyítése után alkalmunk volt újabb régészeti jelenségeket hitelesítenünk.

D-i metszet. A 17 m-es hosszú szakaszon K-ről indulva az ujkori betöltés (1) alatt 103.67 Atszf m-n 2.30 m hosszán egy 10 cm vastag habarcspadlót rögzíthettük (2) a sötétbarna, bolygatatlan rétegen (3). E 2. jelzésű padló az 1.70 m széles "A" alapfalhoz csatlakozott, melynek felmenő és keleti részét az ujkori feltöltés kiszedte (100.kép). Az alapfal sárga és kemény, fehér, szabálytalanul faragott mészköveit habarcsba ágyazták. Az "A" faltól Ny-ra a sötétbarna bolygatatlan rétegen vékony, kavicsos szint húzódott (4), ezt megszakította a K-nek ivelő "B" alapfal. A "B" fal falazási technikája azonos az "A" alapfallyal, felmenő részét és a hozzátartozó habarcsos padlószínt az ujkori beásás elbontotta. Az ivelt "B" faltól Ny-ra már a sötétbarna, bolygatatlan földig (3) mélyült le az ujkori feltöltés. Leletet nem találtunk.

Összefoglalva a rétegtani viszonyok alapján is a kavicsos szint (4) a korai Flaviusok járósíntjét képviselte. A későbbi szintekből csak a Traianus-Hadrianus-kori habarcspadló (2) tűnt fel, mellyel ezen a szakaszon a korábbi Domitianus-kori szinteket elpusztították. A II. század elejei szinthez tartozó "A" fal a principia Ny-i zárófalát az "a" helyiség vonalában, a "B" ivelt fal pedig az "a" helyiség apszisos lezáródását képezi.

A Traianus-Hadrianus-kori jelenségeknél későbbi adatokat az ujkori földmozgatás tönkretette.

É-i metszet (36. ábra). 26.12 m hosszú. Az ujkori feltöltés alatt (1) K-ről indulva valószínűleg egy padlóalapozást (2) rögzíthettünk 104.48-104.50 Atszf m-n, alatta sötétbarna és a nyers, sárga talaj következett. (3-4) A padlóalapozás (2) az ujkorban kiszedett 1.40 m széles, ÉD-i irányú "A" falhoz tartozott. Ettől Nyugatra az ujkori beásások megsemmisítettek minden régészeti jelenséget a sötétbarna, tömött rétegig kb 4 m hosszúságban. A "B" fal 1.40 m széles, itt nagyobb, fehér szabálytalanul faragott mészköveket ágyaztak habarcsba, melyhez csatlakozott a 104.35 Atszf m-n a 2/a jelzésű 10-12 cm vastag terrazzopadló (99.kép), ezt a szürke, kevert feltöltésre alapozták. A terrazzopadlót (2/a) kb. 3.25 m hosszúságban követték. A terrazzo padlós (2/a) helyiséget egy 50 cm széles habarcsbarakott ÉD-i irányú "C" fal osztotta két részre. E faltól Ny-ra 1.25 m-re 1.75 m széles "D" alapfalat dokumentáltunk, mely a terrazzopadlós helyiség Ny-i zárófalát képezte. A "D" alapfal korábban is funkcionált, mert a 10-12 cm vastag habarcspadlót (2/b) 4.50 m hosszúságban 103.61 Atszf m-n hitelesítettük, a sötétbarna, bolygatatlan földön (5) feküdt. A habarcspadlós helyiség Ny-i "E" alap-zárófala 1.50 m szélességben jelentkezett, felmenő részének csak a Ny-i része maradt meg. A "C-E" falak falazási technikája megegyezik a "B" faléval. Az "E" faltól Ny-ra a sötétbarna, tömött földön került elő a vékony kavicsos szint (4), felette sárga agyagos szint maradványa (3) mutatkozott. Ezeket a korai rétegeket vágja el a 30 cm széles kőfalas fallal rendelkező ÉD-i irányú, 50 cm belvilágu csatorna.

Említésre méltó lelet nem került elő.

Összefoglalva az É-i metszet régészeti jelenségeit, csak a metszet Ny-i részében találtuk meg a bolygatatlan rétegen (5) a kora-Flavius-kori apró köves járósíntet (4), felette a Domitianus-kori agyagos szint (3) maradványa tűnt fel. Ezeket a szinteket szakította meg a, feltehetően II. századi kőfalas csatorna. Az É-i metszet Ny-i felében dokumentáltuk a Tra-

ianus-Hadrianus-kori principia hátsó helyiségsora É-i helyiségének déli részét az eredeti habarccspadlóval. (2/b) Erre a habarccspadlóra valószínűleg a későrómai időben egy tegulából megépített kemence D-i falát alapozták, a Ny-i falát pedig az "E" fal felmenő, K-i részére egymáshelyezett habarccsal megkötött tegulából készítették. Az É-i metszet K-i felében a felmérési adatok alapján a Traianus-Hadrianus-kori principia "a" jelzésű helyiségének Severus-kori terrazzopadlós szintjét (2) figyeltük meg. Ezen a szakaszon a korábbi, habarccspadlós szint nem jelentkezett (2/a), mert a koccsibejáró É-i oldalának további kialakításával nyomtalanul elpusztult az "a" helyiség É-i zárófala. Az "a" helyiség szintje habarccspadlós volt, bizonyította a D-i metszet 2. jelű habarccspadlós szintje. A Severus-korban ez az "a" helyiség továbbélt a magas terrazzopadlós szint (2/a) alapján. Az "a" megemelt szintű helyiséget a "B-C-D" ÉD-i irányú falak szerint két részre osztották. Ezeknek a falaknak a megfelelőit a D-i metszetben már nem volt módunkban megfigyelni, mert a régészeti jelenségeket tükröző földet leszedték a betonréfalig. Az "E" fal alkotta a II. sz-i principia Ny-i zárófalát, mely valószínűleg továbbélt az előző ismeretek birtokában, - de a későbbi szintet az ujkori feltöltés elpusztította. Ez történt az "a" helyiség K-i falát képező "B" alapfallal is, melynek felmenő részét az ujkorban bontották el. Az 1. 40 m széles kiszedett "A" fal feltehetően Severus-kori, a K-re huzódó padlóalapozás szintje szerint.

3. KÓRHÁZ U. 37. SZÁM ALATTI LELKÉSZI HIVATALTÓL D-RE ÉS K-RE.

1. szelvény D-i metszet 11 m hosszú. Az ujkori sírok több helyen átvágták a római kori rétegeket. A legmagasabb szint 104.38 Atszf m-on 10-15 cm vastag lesározás formájában (2) csak a szelvényünk K-i felében jelentkezett. Ez alatt paticsos, sóderes, szürke feltöltési réteg következett, alatta vékony sóderes szint huzódott (3) a szelvényünk közepe táján 104.14 Atszf m-n. Ez alatt vályogtéglával és téglatörmelékkel kevert szürke feltöltés mutatkozott, melyet vékony köves réteg zárt le (4) Atszf m 103.98 m-n. Alatta agyaggal kevert, majd agyagnélküli szürke betöltés folytatódott a lapos, palás kövekből agyagbarakott járósíntre (5) Atszf: 105.63 m-n, ez a faszenes, sóderes pusztulási réteggel bővült szürke keverten (6) feküdt. Ezt a feltöltést már a 10 cm vastag agyagos rétegen (7) dokumentálhattuk. Atszf 103.43 m-n, ez a sötétbarna bolygatatlan földre (9) települt. A szelvényünk Ny-i felében rögzíthettük, hogy a sötétbarna, agyagos rétegben még egy vékony, kavicsos járósínt is huzódott (8).

Lelet nem került elő.

Összegezve a szelvény tanulságait a rétegtani viszonyok alapján a kora-Flavius kori kavicsos járósínt (8) és a Domitianus-kori agyagos szint (7) utáni pusztulási rétegen (6) kívül a II. század elején készült belső teret vagy udvart borító kőlapos szint (5) jelentkezett. Ez utóbbi (5) feltöltése után a II. század végén megemelték a járósíntet (4), melyet a III. század első felében pedig megújítottak (3). E felett egy lesározási (2) szintet hitelesítettük, mely feletti betöltési réteg felső részét már az ujkori feltöltés pusztította el.

Megjegyezzük, hogy ezek a régészeti jelenségek - a további adatok szerint - már a II-III. századi principiát Ny-ról lezáró uttest Ny-i oldalára települt egyik épületnek lapos kövekkel borított belső terére utalnak. Az épület falmaradványai kutatóárkainkban nem kerültek elő, de a régebbi irodalom szerint a Kórház utca-Szél utca sarkán római kori épületek huzódtak.

2. szelvény. A 8.60 m hosszú déli, metszetben az ujkori betöltés (1) alatt a többszörösen megemelt ÉD-i irányú, bogárhátú 7.40 m széles uttest dominált (101.kép). A legkésőbbi uttest téglatörmelékes teteje (2/a) 104.74 Atszf m-n mértük. Alatta vékony, sárga, sóderréteg huzódott, mely alatt ismét vastagabb, köves réteget (2/b) figyelhettük meg Atszf 104.40 m-n. E réteg (2/b) alatt többiben a kevert szürke (4) és a sárga sóderréteg váltotta egymást. Ez alatt 103.84 Atszf m-n jelentkezett egy korábbi uttest kötörmelékes felső része (2/c), alatta egy agyagos szint (5) maradványa mutatkozott átlagosan Atszf 103.54 m-n. Ezután kevert szürke betöltés következett korai, vékony kavicsos szinttel (6), mely 103.28 Atszf m-ban feküdt a bolygatatlan sötétbarna rétegen (7).

Rétegeinket többiben megzavarták a mélyreásott ujkori sírokkal. Az uttest legmagasabb rétegeből másodlagos felhasználásban COHRT bélyeges imbrentöredék került elő.²¹

A kora-Flavius-kori szintet kavicsos járószint (6) alakjában itt is megfigyelhettük a Domitianuskori agyagos szintű térrel (5) együtt. A Traianus-Hadrianus korban építették ezt a 7.40 m széles uttestet (2/c), mely a principiát Ny-ról határolta és ezt még kétizben a II. század végén (2/b) és a III. század I. felében megemelték (2/a).

3. szelvény D-i metszet. A 8.70 m hosszú metszettel közepe táján az ujkor (1) alatt a legmagasabb római szint - egy terrazzopadló alapozás (2) Atszf 104.74 m-n jelentkezett, ez alatt a szürke kevert betöltés (3/a) mutatkozott. E feltöltési réteg alatt egy 10-12 cm vastag döngölt agyagpadló (4/a) 104.44 Atszf m-n huzódott, ez utóbbit ugyancsak a szürke kevert feltöltésre alapozták. E szürke, kevert réteg alján egy vékony agyagsáv formájában (4/b) megmaradt a korábbi agyagpadló 104.07 Atszf m szinten, mellyel azonos szinten az 1.40 m széles ÉD-i irányu ujkorban kiszedett fal alapozási árkától Ny-ra egy köves, habarcsos szint jelentkezett 10-12 cm vastagságban. Alatta szürke kevert feltöltés (3/c) huzódott, egy még korábbi 10-15 cm vastag agyagos szintet (4/c) hitelesítettünk a kiszedett faltól K-re és Ny-ra Atszf 103.84 m-s szinten. Itt jegyezzük meg, hogy a kiszedett faltól Ny-ra a 4/c jelű agyagos szint pusztulási, faszenes rétegét is sikerült itt dokumentálnunk. Egy korai igen vékony kavicsos szint (6) jelentkezett 103.74 Atszf m-n a sötétbarna, bolygatatlan rétegen. Ez a kavicsos szint (6) a kiszedett faltól Ny-ra már nem volt rögzíthető, mert a későbbi korban elpusztították.

Lelet nem volt.

A legkorábbi periódust a kora-Flavius-i időket a rétegtani viszonyok alapján a 6. számú kavicsos réteg képviseli, melynek feltöltése során a Domitianus-korban egy agyagos szinttel megemelték. (4/c) A Domitianus-kori pusztulás után a Traianus-Hadrianus-korban a principia Ny-i zárófalát is megépítették úgy, hogy a korábbi szinteket megszakították. E falhoz tartozó agyagpadlót (4/b) a II. század végén megújították (4/a). Az "a" helyiségtől É-ra huzódó helyiség D-i felében ezen a szinten habarcspadló volt (ld. kocsibejáró É-i metszet, 2/a szint), tehát egy KNy-i irányu osztófalnak kellett lennie a még feltáratlan terület alatt. A III. század első felében a principia hátsó helyiségsorának az előbb említett kettéosztott helyiségét terrazzopadlóval (2) építették újjá. A helyiség további sorsát az ujkori betöltés (1) miatt már nem tudtuk nyomon követni. A principiát Ny-ról a habarcsos köves szint (5) kíséri, mely a principiát közvetlenül Ny-ról követő térség járószintjét képezi.

Meg kell említenünk, hogy a szelvényünk É-i felében régészeti munkát nem tudunk végezni, a KNy-i irányu, működő víz-főnyomócső jelenléte miatt.

4. szelvény. ÉD-i irányban 18 m hosszúságban huzztuk meg a kutató árkot, melyre Ny-ra a közművek és az ujkori betöltés miatt csak egyetlen helyen tudtunk rábontani 2,80 m hosszúságban. Az ujkori rétegek (1) a sirokkal együtt a sárga, nyers, bolygatatlan talajig (2) elbontottak minden régészeti jelenséget. A szelvény Ny-i felében egy ÉD-i irányu fal kiszedett alapozási árkanak K-i részét követtük nyomon 7,60 m hosszban. Kiszedése az ujkorban történt, mely a falhoz tartozó szinteket a Ny-i metszetben is teljesen eltüntette.

Az előbbieknél során - az üzletközpont É-i kocsibejárójának É-i metszetében az "A" fal iránya egybeesik a 4. szelvényben előkerült kiszedett fal K-i részével. A kocsibejáró É-i metszetében viszont megkaptuk az "A" fal teljes szélességét ugyancsak kiszedett állapotban és a hozzátartozó padlóalapozást (2), mely a szint adatok szerint Severus-kori. Ezek alapján a principia belső, Severus-kori átalakításához tartozó alapfal került napvilágra. Rendeltetésének meghatározásához még további feltárások adatai szükségesek.

III.

Az eredmények összefoglalása (39. ábra)

Az 1975. évi kutatások során a²² kora-Flavius-kori szintünket a kocsibejáró mindkét metszetében a 4. réteg és a Kórház u. 37. sz. alatt huzzott felületeink 6, 8 jelzésű rétege dokumentálja. A Vörösvári uti 4. szelvényünkben egy kis égetőhely maradványát is hitelesítettük. A Domitianus-kori döngölt agyagpadlót a kocsibejáró D-i metszete és a Kórház utcai 4. szelvény kivételével valamennyi munkahelyen rögzítettük. A Traianus-Hadrianus-kori legiós-tábor principiájából 1975-ben az első udvar Ny-i falának újabb közel 12 m hosszú szakasza

rajzolódott ki, mely egyben a második udvar K-i oldalfalát képezte. A második udvarnál a principia D-i falát két helyen is feltártuk (2-3. szelvény). A második udvar homokköves szintjét a Vörösvári uti valamennyi kutatófelületeinkben hitelesítettük. 1975-ben került elő a kocsi-bejáró É-i metszeténél a második udvar Ny-i fala, mely egyben a principia hátsó helyiség-sorának K-i fala is. A mérési adatok alapján ezen belül a zászlószentélytől (b) É-ra huzódó első helyiség az "a" helyiség apszissal záródó Ny-i fala és habarccspadlója jelentkezett a kocsi-bejáró D-i metszetében. A legióstáborok eddig ismert principiáinak zászlószentélye legtöbb esetben apszisos záródású, de a többi hivatalos helyiség nem. Lambaesisben a hátsó helyiségsoron belül a zászlószentély szomszédságában lévő helyiségeket apszissal látták el,²³ feltételezhető így, hogy Óbudán ugyancsak apszisos helyiségek voltak a zászlószentély szomszédságában. Óbudán a principia "a" helyiségének funkciója excubitorium azaz őrfülke. Az őrfülke belvilága: 10x10 m. Az excubitorium severuskori továbbélésére még visszatérünk. Az "a" helyiségtől É-ra lévő helyiség D-i részének a habarccsos, É-i felének pedig agyagos padlózatát hitelesítettük a kocsi-bejáró É-i metszetében és a Kórház utcai 3. sz. árokban. E kettéosztott helyiség funkciójára adatunk nincs. A principia Ny-i falát 3 helyen dokumentáltuk a kocsi-bejáró mindkét metszetében és a Kórház utcai 2. szelvényünkben. A principiát Ny-ról egy 7.40 m széles ÉD-i irányú, csatornával kísért uttest határolta, melyet később is megemelték. (Ld. Kórház u. 2. szelvényt és a kocsi-bejáró É-i metszetét.) Az uttest É-i szakasza a Szél utca 5-9. sz. alatt előkerült nagyméretű, fabrica K-i oldalát kísérte.²⁴ Az ut Ny-i oldalán épületek álltak,²⁵ az egyiknek a belső terét lapos kövekből megépített szint alkotta. (Ld. Kórház utca 1. szelvény, 5. réteg) A principiát D-ről határoló KNy-i irányú uttest szélességét a Vörösvári ut 1. szelvény és az 1973-as D-D/1 metszet adatai alapján határozhattuk meg: 12.5 m széles.

A Severusok korában a II. század végén - III. sz. elején a principia második udvarának szintjét először kavicsos réteg alkotta. (Vörösvári ut 1. szelvény, 6. réteg) A hátsó helyiségsorban a "b" jelzésű zászlószentélyt is teljesen átalakíthatták a centrális épületnek megfelelően - de ez a helyiség még feltáratlan.²⁶ A principia új tengelyvonalát - az új négynyilású alapfallyal rendelkező Severus-kori kapuzat tengelyének megfelelően 10 m-rel északabbra helyezhették. Az "a" helyiséget a terrazzopadlóval és a C-D falakkal együtt két részre osztották a kocsi-bejáró É-i metszete alapján. Visszatérve az "a" helyiségre, az excubitoriumra, a CIL III 3526. sz. alatti felirat ad felvilágosítást arról, hogy "excubitorium ad tutelam signorum et imaginum sacrarum", azaz a szent képmások és hadijelvények védelmére P. Turranus Firminus veteranus²⁷, a legióparancsnok hivatalának vezetője egy excubitoriumot újjaépített saját költségén 216-ban.²⁸ Az 1975-ös ásatások során tisztázódott az is, hogy ez a felirat az óbudai legióstábor principiájának zászlószentélye melletti egyik őrfülke újjaépítésére vonatkozik.

Az "a" helyiségtől É-ra huzódó kétrészes helyiség déli részén egy agyagpadlós megújításra van adatunk. (Kórház utca 3. szelvény, 4/a réteg) A kocsi-bejáró É-i metszetében jelentkező "A" fal, mely a 4. szelvényben a Kórház utcában is jelentkezett, a magasabb padlószint alapján szintén az átépítést tanúsítja a hátsó helyiségsor előtt. A principia É-i bővítésére utaló falmaradványokat a Kórház utcai 4. szelvényünkben a nagyon mély ujkori beásások miatt nem tudtuk hitelesíteni.

Ugyancsak a Severusok korai periódusában emelték meg a principiát D-ről és Ny-ról határoló uttestet (Vörösvári ut 1., Kórház u. 2. szelvény metszete). Ezeknek a megemelt uttesteknek a szintje nagyjából azonos a négynyilású alapfallyal rendelkező kapu, a tetrapylon belső járósíntjével - tehát egyidőben funkcionáltak a megemelt uttestek, a megemelt szintű, É-ra kibővített Traianus-Hadrianus-kori principia és annak teljesen újjaépített Severus-kori kapuzata, a tetrapylon. Később már a III. század második-harmadik évtizedében újabb megújításokra kerülhetett sor a régészeti adatok alapján. A második udvart egy kavicsos szinttel (Vörösvári ut 1. szelvény, 3. réteg), az "a" helyiségtől É-ra lévő helyiség É-i részét pedig terrazzoval újították meg. A kibővített II-III. sz-i principia belvilága KNy-i irányban: 110 m. A principiát Ny-ról határoló, ugyancsak megemelt uttest Ny-i szélén huzódó településnyomok is megemelésről vallanak (Kórház u. 1. szelvény).

A legkésőbbi római periódust a principiát D-ről határoló KNy-i irányú uttest egy szakasza képviselte a metszet szerint, mely egy későrómai épület "A" falát kísérte. A helyiséghez tartozó padlószintet az ujkor elpusztította (Vörösvári ut 1. szelvény).

Az alaprajzok alapján R. Fellmann a principiákat több típusra osztja fel.²⁹ Az óbudai legióstábor principiájának korai változatait az i.sz. 47-ből származó vindonissai és az I. század 30-as éveiben épült novaesiumi legióstábor principiái³⁰ képviselik az alaprajz alapján. A II. típus közül kiemeljük a lauricum legióstábor principiájának³¹ alaprajzát (37. ábra), melynél az udvarok hosszanti oldalán hiányoztak a helyiségek, mint nálunk. Kronológiailag is megegyezik az aquincumi legióstábor principiájával csak kisebb alaprajzi eltérések állnak fenn. R. Fellmann a harmadik, ugyancsak forumtípusu principiák között említi a dura-europoszi auxiliáris tábor principiájának alaprajzát.³² Ha az 1973-1975-ös kutatások eredményeit összegezzük - a Caracalla-kori dura-europosi principia alaprajza minimális eltéréssel azonos az óbudai principiával. Itt jegyezzük meg újra, hogy az óbudai principia severuskori építménynek négy nyílása az alapfalak között jelentkezett. A nyílásokra itt a négyágú csatornarendszer kialakítása miatt volt szükség. A négynyílású alapfallal rendelkező építmény felépítményéhez tartozó bejárat, illetve nyílás száma azonban sajnos, ismeretlen előttünk. A Severuskori dura-europosi principia (38. ábra) kapuzatának alaprajzát a négynyílású alapfallal rendelkező építmény funkciójára szolgáltatott adatot, hogy Óbudán a Traianus-Hadrianus-kori principia Severuskori kapuzatának maradványai kerültek napvilágra. Az óbudai legióstábor principiája átmeneti típust képvisel alaprajz alapján a Fellmann II-III. típus között (39. ábra). Szembetűnő viszont a méretbeli különbség, amelynek oka csak az lehetett, hogy az óbudai principia egy legióstábor principiája volt.

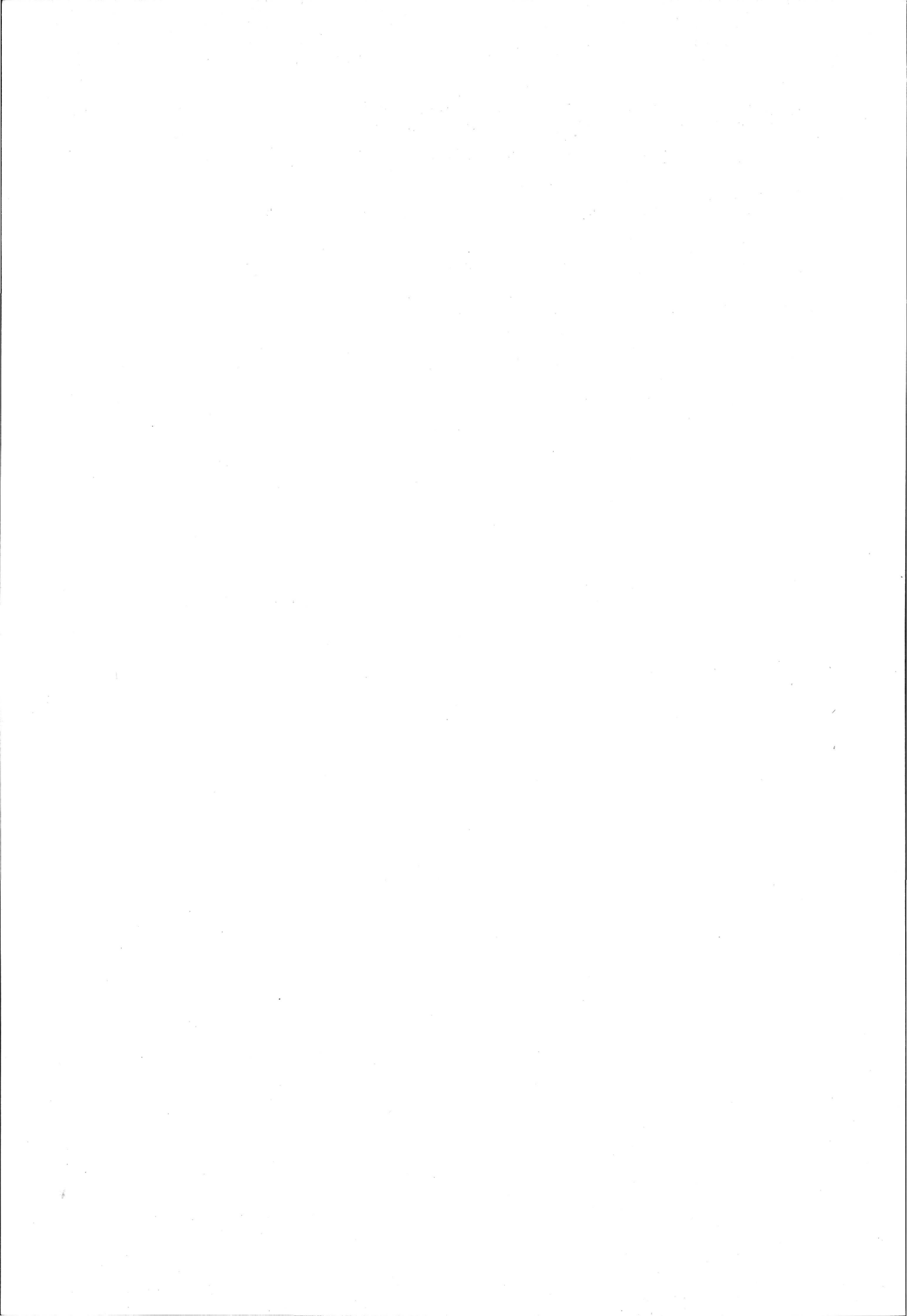
Tisztában vagyunk azzal, hogy az 1973-as hatalmas és gyors földkitermelés következtében itt Óbudán bizonyítékaink nagy része megsemmisült. Így kizárólag a minimális idő alatt megfigyelt, nagyon kevés helyen megmaradt régészeti jelenségekre és ezeknek összefüggéseire, továbbá az 1975. évi kutatások eredményeire támaszkodhatunk, melyeket próbáltuk összehangba hozni a régebbi és az újabb tábor kutatás adataival. A régészeti adatok alapján megszerkesztett alaprajzunk részben munkahipotézisként kezelhető. Az új üzletközpont épületén kívül, a Ny-i, az É-i és a K-i oldalon még folytatni kívánjuk kutatásainkat, melyeknek tanulságai tovább tisztázhatják, módosíthatják a jelenlegi ismereteink alapján a fentiekben felvázolt képet.³³

(Ábrák: 30-39, képek: 86-101)

JEGYZETEK

1. Jelentés formájában: Szirmai K: Arch.Ért.101(1974)313. és Uaz. : Rég. Füz.I:27.(1974) 30. Itt jegyezzük meg, hogy a négynyilású alapfallal rendelkező építmény és a négyágú csatorna datálására vonatkozó adat téves elírás.
2. Nagy T: Bud. Tört. I.köt. (1973)113.; A Vörösvári ut É-i oldalán folytatott régebbi kutatásokról: Szilágyi J: Rég. Füz.I:20. (1967)33.; Kaba M: op. cit.34.; Wellner I: Bp. R. 23(1973) 179.
3. Nagy T: op. cit. 115.
4. Ua.: op. cit. 95-96. és 114-115.
5. Ua.: op. cit. 100-103.
6. Profilra: ld. É. Kocztur: Alba Regia XIII(1972)121.53/5.; mély táltípusra ld. Bónis É: A császárkori edénművesség Pannoniában. Diss.Pann.II.22.Bp.1942.23.
7. Az érem meghatározásáért B. Sey Katalinnak tartozunk köszönettel. A korra: Nagy T: op. cit.109-110.; Mócsy A: Pannonia a késő császárkorban. Bp.1974.115-122. - Itt jegyezzük meg egyrészt, hogy a munkánk során elemzett, de helyhiány miatt nem közölt metszetrajzok a BTM, illetve az MNM Adattárában őrzött ásatási dokumentációban is ellenőrizhetők, másrészt a felszín szintjét az alapozási gödör betonréfalainak tetejének szintje képezi a dokumentációnkban.
8. A leletmentésről a jelentést ld. Szirmai K: Arch.Ért.101(1974) 313. Az összesítő alaprajzunkon apró pontokkal határoltuk el a felületet, melyhez tartozó épületmaradványokat csak konturvonalal jeleztük.
9. Régebbi irodalommal ld. A. Mócsy: in PWRE IX(1962) 638-639.; Ua.: Acta Arch. Hung. 25(1973) 386.
10. Áttekintő helyrajzukat ld. Nagy T: op. cit.100.45.kép.; Általában az őrtornyok építési helyéről itt: Wellner I: Bp. R. 20 (1963) 307.12-15.j.; Megjegyezzük, hogy a Berend utcából is említ egy valószínűsíthető burgust: Wellner I: Bp. R. 21 (1964) 303.
11. Itt mondunk köszönetet dr. Póczy Klárának az alábbi adatért: H. Brunsting: 10.gemina. Tentoonstelling over de opgravingen van eer legionsvestingte Nijmegen. 1951,1957-8, 1959, 1967. Nijmegen. 1971. 3. o. tábor alaprajzon a 8/a jelzésű négynyilású épület.
12. Nagy T: Bud. Tört. I(1973)115.9.j.
13. Ld. 3-4.j-t.
14. A porta principalis dextrára ld. T. Nagy: in Actes du IXe Congres internat. d. Études sur le frontieres romaines. Mamaia. 1972/1974/32.
15. Ld. mint fent., és Póczy K: Arch.Ért.101(1974) 311-312.
16. A. Schulten: in PWRE VII/Stuttgart 1912/1881-6.
17. Szilágyi J: in Bp. Műemlékei. II(1962)335.
18. A.v. Domaszewski: Die principia des römischen Lagers. Neue Heidelberg. Jahrbücher. IX.145,162.
19. Ld. 14-15.j-t.
20. Fülöp Ferenc: in Bp. Műemlékei. II.köt. (1962)651.; H. Petrikovits: Die Innenbauten römischer Legionslager während der Principatszeit. Opladen. 1975. 144.
21. A COHRT helyegek aquincumi vonatkozására ld. legutóbb Nagy T: Bp. R. 23 (1973)41.
22. 1975.dec.15-én a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulatban tartott "Az óbudai legióstábor principiája" című előadásban foglaltuk össze elsősorban az 1973-1975. évi principia kutatások eredményeit.

23. R. Fellmann: Die principia des Legionslagers Vindonissa und das Zentralgebäude der römischen Lager und Kastelle. Brugg. 1958. Abb. 57.
24. Póczy K: Bp. R. 21 (1964) 58.; Nagy T: Bud. Tört. I (1973) 115.
25. Póczy K: 24. j-ben említett munkájában.
26. A zászlószentély helyén jelenleg gyalogjárda és játszótér húzódik.
27. Barkóczy L: Acta Arch. Hung. 16 (1964) 303, 312.
28. R. Fellmann: op. cit. 113., Nagy T: Bud. Tört. II, köt. (1942) 404.
29. R. Fellmann: op. cit. 163-170., H. Petrikovits: 20. j-ben említett munkájában 68-75, 126-127, 142.
30. Vindonissa: R. Fellmann: op. cit. 13. 4. kép.; R. Laur Belart: Kleine Führer Vindonissa. 1964. 5.; Novaesium: Ua.: op. cit. 103. 45. kép. és H. Petrikovits: Das römische Rheinland. Köln. 1960. 28-29. Abb. 7.
31. M. v. Groller: RLiÖ XIII (1919) fig. 33. és R. Noll: RLiÖ 21 (1958) 46-47.; Ld. még a burnumi principia Traianus-Hadrianus-kori periódusát: Ua.: op. cit. 129. 53. kép.; a glevumit: H. Hurst: Ant. Journ. LII (1972) 38. fig. 5-6. és az iscait: R. Wilson: JRS LIX (1969) 202., G. C. Boon: Isca. Cardiff. 1972. 28. 42.; e tipushoz tartozik még a severuskori carpowi principia is: A. Birley: Studien zu den Militärgrenzen Roms. Köln. 1967. 3-4 1. kép.
32. R. Fellmann: op. cit. 134-135. 24. kép. A lauricum és a dura-europosi principia alaprajzát R. Fellmann: op. cit. Abb. 59. és Abb. 56. nyomán közöljük.
33. Itt mondok köszönetet mindazoknak a kollégáknak, akik értékes észrevételeikkel hozzájárultak a felmerülő problémák tisztázásához. A felméréseket a BME Geodéziai Tanszék munkatársai és Héjjas Pál mérnök végezte, a rajzi munkákat Gáll Gyuláné és Málík Éva, a fotókat Molnár Ilona és Bakos Margit készítette.

KRISZTINA SZIRMAI

PRELIMINARY REPORT ON THE EXCAVATIONS CONDUCTED AT THE PRINCIPIA OF
THE ÓBUDA LEGIONARY CAMP AND ITS IMMEDIATE VICINITY

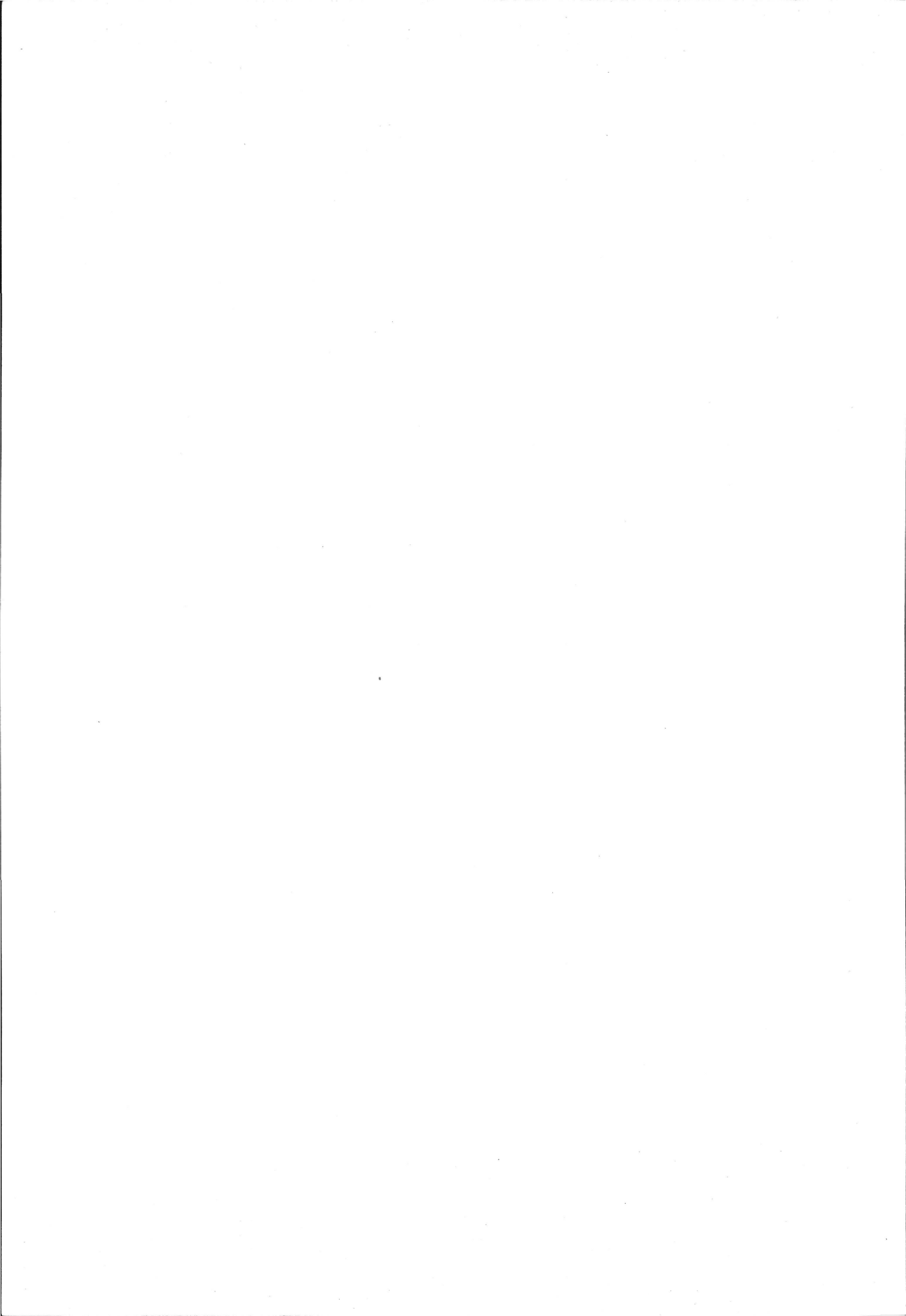
When in 1973 the foundations of the Óbuda shopping centre were laid, a structure having a basement with four openings was found. Relying on the results of earlier research the site is the area of the intersection of the main thoroughfares between the porta principalis dextra and porta praetoria of the 1-2nd century legionary camp. We have verified the first 30 x 35 m. court of the principia dating from Hadrian's and Trajan's age, paved with sandstone, on the pavement of which a structure with a canal of four branches and four openings, the portal (tetrapylon) was built. Its inside measurements are 22.75 x 23 m. According to the sections of the foundation ditch, we also could observe, among others, the remains of the road which delimited the principia from the south.

In the course of the excavations conducted in 1975, the second, 28 x 58 m. sandstone-floored court of the principia dating from Trajan's and Hadrian's age came to light. In a section of the drive-way of the Óbuda shopping centre we could authentically determine the two rooms extending northwards from the line of rooms at the back of the principia, from the flag shrine (fanum). As to its function, room "a" of arched construction, is an excubitorium. Also the western wall of the principia was authentically determined, together with the 7,5 m. wide road bordering it from the west.

We know the axis of the courts of the Trajan-Hadrian age principia, however, the place of the contemporary portal is only known in theory: it was partly demolished by the rapid and mechanized works of excavation, since the portal dating from the age of Severus had been built on it in part. At the close of the 2nd century and at the beginning of the 3rd century A.D. the principia was enlarged in a northern direction as related to the axis of the portal dating from the time of Severus and also large-scale works of reconstruction could have taken place in the rooms round the flag shrine (CIL III 3526). The roads were also elevated.

The principia of the 2-3rd century legionary camp of Óbuda extends 110 m. in an east-west direction. As shown by its ground-plan, it belongs to the forum type, and represents a transition between Fellman's IIrd and IIIrd types.

(Figures: 30-39, plates: 86-101)

КРИСТИНА СИРМАИ:

ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ ОБ ИССЛЕДОВАНИИ ТЕРРИТОРИИ ПРИНЦИПИЯ ВОЕННОГО
ЛАГЕРЯ И ЕГО РАЙОНА

В 1973 году во время возведения фундамента здания торгового центра в Обуде было открыто строение, фундамент которого имеет четыре отверстия. Оно расположено в районе пересечения главных дорог, проходящих между портой принципа-лис декстра и портой преторией. Раскопками было подтверждено существование здесь уже известного по старым исследованиям двора принципия, выложенного известняком и размеры которого 30 x 35 м. По нему в эпоху Севера провели канал, имеющий четыре разветвления, а также построили и обнаруженное нами строение - портал /тетропилон/. Внутренние размеры портала 22,75 x 23 м. По разрезу у основания стен нами были прослежены, в частности, остатки дороги, граничащей с принципом с юга.

Во время раскопок 1975 г. был обнаружен второй двор размером 28 x 58 м., выложенный известняком и являющийся двором принципия эпохи Траяна-Адриана. В разрезе у ворот магазина нами выявлены два помещения, тянущиеся от заднего ряда помещений принципия к северу от святилища знамени /фанума/. Помещением охранника /экскубиторием/ служило помещение "а", имеющее округлую концовку. Нам удалось также проследить и западную стену принципия вместе с граничащей с ней с запада дорогой, ширина которой 7,5 м.

Зная линии оси дворов принципия эпохи Траяна-Адриана, лишь теоретически можно определить расположение портала той эпохи, поскольку частично он был разрушен при добывании камня, а частично на него был построен портал эпохи Серва. Принимая во внимание линию оси портала эпохи Серва, в конце II - начале III века его расширили на 10 м к северу. Тогда же могли произойти и перестройки в помещениях, окружающих святилище знамени /CIL III 3526/. Уровень дорог также был поднят.

Принципий военного лагеря в Обуде во II - III веках достигает в направлении В-З 110 м. По своему плану он относится к типу форума и представляет переходную форму II и III типа Феллманна.

/Фиг. 30-39, рис. 86-101/